

Mantiq Va Mantiq Ilmini Kelib Chiqish Tarixi

Muminova Nodira Maxmudovna

“University of economics and pedagogy” NOTM Filologiya kafedrası rus tili va adabiyoti fani
o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada mantiq tarixi tarixning turli madaniyatlari va an'analarida bo'lgani kabi, mantiqning rivojlanishini hujjatlashtiradi. Ko'p madaniyatlarda murakkab fikrlash tizimlari qo'llanilgan bo'lsa - da, mantiq mantiqiy fikrlash usullarining aniq tahlili sifatida faqat uchta an'anada: Xitoy, Hindiston va Gretsiyada barqaror rivojlandi. Garchi aniq sanalar noaniq bo'lsa - da, ayniqsa Hindiston misolida, mantiq miloddan avvalgi IV asrda uch jamiyatda ham paydo bo'lgan bo'lishi mumkin. Zamonaviy mantiqni rasman murakkab davolash yunon urf - odatlaridan kelib chiqadi, lekin umuman Evropa orqali emas, balki uning o'rniga Aristotel mantig'ining uzatilishi va islom faylasuflari tomonidan O'rta asrlar Evropasida mantiqchilarga berilgan sharhlardan kelib chiqadi.

Kalit so'zlar: Mantiq, tafakkur, nazariy masalalar, mantiqiy masalalar, rasmiylashtirish, abstraksiya.

Mantiq fanining paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi. Qadimgi Yunonistonda mantiq. Demokritning (miloddan avvalgi 460 - 370) "Mantiq yoki qonunlar to'g'risida" risolasi, Sokrat (miloddan avvalgi 469 - 399 yillar) va Platonning (miloddan avvalgi 428 - 347) bilim va mantiq nazariyasi g'oyalari. Aristotel mantigi (miloddan avvalgi 384 - 322 yillar). Aristotelning mantiqqa oid asosiy asarlari: Organon, Metafizika. Qadimgi Hindistonda mantiq. Qadimgi Xitoy mantigi (Den Si (miloddan avvalgi 545-501), Konfutsiy (miloddan avvalgi 551-501), Xuy-shi (miloddan avvalgi 370-318) va boshqalar). O'rta asrlarda mantiq (Anselm Kenterberi (1033-1109), Foma Akvinskiy (1225-1274), I. Roselin (1050-1120), V. Okhem (1285-1349), al-Farobiy (870-950),) va boshqalar) Uyg'onish davridagi mantiq. F. Bekonning "Yangi organon" (1561-1626). 16-17-asrlarda eksperimental tabiatshunoslikning yutuqlari. va mantiqning rivojlanishi. R.Dekartning (1596-1650) tafakkur san'ati haqidagi g'oyalari. I. Kantning yangi "mantiq turi" (1724-1804). G.V.F.ga ko'ra formal mantiq qonunlarini tanqid qilish. Hegel (1770-1831). 19-20-asrlarda mantiq (M.I. Kariskiy (1840-1917), L.V. Rutkovskiy (1859-1920). G. Frege (1848-1925), B. Rassel (1872-1970), B. Akkerman (1899-1920) matematik mantiq 1962) va boshqalar.

Mantiqning tarixi uzoq. Inson hamma zamonlarda ham haqiqatga intilgan, ammo to'g'ri tafakkur ta'limotining paydo bo'lishi uchun ma'lum shartlar zarur edi. Bu yerda ham insonning umumiy ruhiy rivojlanishi, ham madaniyatning xususiyatlari ko'rsatilgan. Va, albatta, og'zaki tilning mavjudligi zarur.

Dastlab mantiq falsafaning bir qismi sifatida vujudga keldi va rivojlandi. "Falsafa" so'zi ikkita yunoncha "philo" va "sophos", "sevgi" va "fan" so'zlaridan kelib chiqqan. Shunday qilib, "falsafa" so'zma-so'z "fanga muhabbat" degan ma'noni anglatadi. Falsafa insoniyatning atrofdagi olam, inson ongining xususiyatlari va borliq qonuniyatlari haqidagi barcha bilimlarini birlashtirgan fandir.

Zamonaviy mantiq an'anaviy Mantiqning tarixiy davomchisi va qaysidir ma'noda bevosita davomidir. Ammo an'anaviy Mantiqdan farqli o'laroq, zamonaviy Mantiq mantiqiy fikrlashning turli xil rasmiylashtirilgan nazariyalarini qurish bilan tavsiflanadi - deb ataladigan. mantiqiy "formalizmlar" yoki mantiqiy hisoblar, bu mantiqiy fikrlashni qat'iy tahlil mavzusiga aylantirishga imkon beradi va shu bilan ularning xususiyatlarini to'liqroq tavsiflaydi. Mantiqiy fikrlashning

mantiqiy hisob-kitoblarda aks etishi antik davrda va 20-asrdan oldingi barcha davrlarda bo'lgani kabi til va tafakkurning birligi sifatida "logotiplar" g'oyasini ko'proq adekvat ifodalashga olib keldi; Zamonaviy Mantiqda bu ibora shunchalik ravshanki, turli xil "formalizmlar" asosida biz ba'zan turli xil "mantiqiy fikrlash uslublari" haqida gapirishga to'g'ri keladi.

"Mantiq" so'zi ko'p ma'noga ega. Birinchidan, bu tushuncha ob'ektiv dunyo narsa va hodisalarining o'zgarishi va rivojlanishidagi qonuniyatlarni bildiradi. Ular ob'ektiv mantiq deb ataladi. Ikkinchidan, ular aloqalar va fikrlarning rivojlanishidagi maxsus naqshlarni ko'rsatadi. Bu naqshlar sub'ektiv mantiq deb ataladi. Ular ko'pincha hodisalarning mantiqiyligi, xarakter mantiqi, narsalarning mantiqiyligi, faktlarning mantiqiyligi va boshqalar haqida gapiradilar. Bu hollarda ular voqea va harakatlarning ma'lum bir ketma-ketligini va o'zaro bog'liqligini anglatadi.

"Mantiq" so'zi fikrlash jarayonlari bilan bog'liq holda ham qo'llaniladi. Biz mantiqiy yoki mantiqsiz fikrlash haqida gapiramiz, ya'ni uning aniqlik, izchillik va dalil kabi xususiyatlarini anglatadi. Mantiqning yuzdan ortiq ta'riflari mavjud. Lekin eng keng tarqalgani quyidagilardir: mantiq (yunoncha logos - so'z, nutq, aql, mulohaza) - aqliy (aqliy) bilish faoliyatining qonuniyatlari, shakllari va usullari haqidagi fan.

Uning asosiy maqsadi - haqiqiy bilimga erishish shartlarini aniqlashtirish, fikrlash jarayonining ichki tuzilishini o'rganish, aniq mantiqiy apparat va ishonchli bilish usulini ishlab chiqishdir. Mantiqiy bilimning zamonaviy tarmoqlarining xilma-xilligi uning rivojlangan bosqichlarini tavsiflaydi. Agar siz lug'atlarni ochsangiz, 2 mantiqning yana ko'plab turlarini ko'rasiz: noklassik, dialektik, matematik, semantik, taklif mantiqi va boshqalar. Ushbu monografiyaning maqsadi rahbarning kasbiy faoliyati uchun eng muhim yo'nalishni ko'rib chiqishdir. ya'ni rasmiy mantiq. Ma'lumki, tafakkur o'z mazmuniga ko'ra ob'ektiv dunyo qonuniyatlarining in'ikosidir. Mantiq tabiat, jamiyat va inson tafakkuri rivojlanishining eng umumiy qonuniyatlariga asoslanib, voqelikning obyektiv dialektikasi va uning inson ongida aks etish jarayonini hisobga oluvchi ilmiy uslubni shakllantiradi. Bu qoida mantiq va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarning tabiati va o'ziga xosligidan kelib chiqadi.

- Birinchidan, tafakkurning mantiqiy shakli va qonuniyatlari umuminsoniy sifatida taqdim etiladi, chunki barcha odamlarning fikrlash jarayoni (millati, til xususiyatlari, o'ziga xos faoliyati, hayotiy tajribasi va boshqalardan qat'i nazar) umumiy tuzilishga ega.
- Ikkinchidan, mantiq predmet mazmuni va shaklining birligiga asoslanadi va bu, o'z navbatida, psixikning sodiqligi va izchilligini ta'minlaydi.
- Uchinchidan, mantiq xususiyydan mavhumlashuvchi umuminsoniy xususiyyatga ega bo'lib, umumiy va tipikni tahlil qiladi;

Mashhur fors faylasufi Al-Farobiy mantiq san'atini grammatikaning tilga nisbatan pozitsiyasi bilan majoziy ma'noda qiyoslagan bo'lsa, grammatika tilni tuzatishga imkon beradi, mantiq esa aqlni to'g'rilashga imkon beradi; Mantiq tarixi kamida 2,5 ming yilga borib taqaladi. Qadim zamonlarda inson tafakkurining muhim xususiyyati e'tiborga olindi: agar ba'zi bayonotlar birinchi bo'lib aytilsa, unda faqat har qanday emas, balki juda aniq xulosalar tan olinishi mumkin. Tafakkur ma'lum bir majburiy kuchga bo'ysunishi, uning natijalari asosan oldingi bilimlar bilan belgilanadi va oldindan belgilab qo'yiladi va tajribaga bevosita murojaat qilmasdan olinishi mumkinligi aniqlandi.

Mantiq falsafaning tubida odamlarning atrofdagi olam va insonning o'zi, uning tafakkuri haqidagi g'oyalarining butun majmuasini birlashtirgan yagona fan sifatida vujudga keldi va rivojlandi. Uning amaliy jihati notiqlikda, dalillar nazariyasi va amaliyotida yaqqol namoyon bo'ladi. Bu Qadimgi Hindiston, Qadimgi Xitoy, Qadimgi Yunoniston, Qadimgi Rimda, shuningdek, o'rta asrlar Rossiyasida bo'lgan. Biroq notiqlik san'atida mantiqiy jihat baribir tobe sifatida ko'rsatiladi, chunki mantiqiy texnikalar haqiqatga erishish uchun emas, balki tomoshabinlarni ishontirish maqsadiga xizmat qiladi. Mantiq fan sifatida bizning eramizdan ancha oldin Qadimgi Hindiston, Qadimgi Xitoy va Qadimgi Yunonistonda shakllana boshlagan. Qadimgi Hindistonda uning rivojlanishining dastlabki bosqichlarida dalillar bilan aniqlangan xulosalar nazariyasiga katta e'tibor berilgan. Qadimgi Xitoyda ko'pgina mantiqiy nazariyalar falsafa, axloq, siyosat va tabiatshunoslik

masalalariga bag'ishlangan turli risolalar orasida tarqalib ketgan. Ular nomlar nazariyasi, gaplar nazariyasi, fikrlash nazariyasi, tafakkur qonunlari kabi mantiqiy muammolarga e'tibor qaratdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алексеенко В.А., Мяготин А.В. Логика в управленческой деятельности руководителя организации (предприятия) (монография) / М.: Издательство Московского гуманитарного университета, 2016. - 133 с.
2. Feller M.V. Yunon falsafasida "Logos" g'oyasining rivojlanishi: tezisning mavhumi. ...f.f.n. – 2015, Saratov. - 19 s.
3. Asmus V.F. Mantiq. - M.: "LIBROKOM" kitob uyi, 2014. - 392 b.
4. Chernoskutov Y.Y. Logic and object theory in 19th century: from Bolzano to Frege // Логические исследования. 2013. Т. 19. С. 10-22.
5. Prakken H. Formalising debates about law-making proposals as practical reasoning // Logic in the Theory and Practice of Lawmaking (Legisprudence Library Series) / ed. M. Araszkievicz, K. Pleszka, N.Y. Heidelberg. London: Springer, 2015. P. 301-321.